

DIGITALNE KNJIŽNICE: OBLIKUJU LI KORISNICI KNJIŽNICE ILI KNJIŽNICE OBLIKUJU KORISNIKE?

RADOVAN VRANA
Filozofski fakultet, Zagreb

UVOD

Problematski postavljeno pitanje iz naslova tek je jedna u nizu nedoumica vezanih uz razvoj knjižnica u ovom desetljeću. Pojavom digitalnih knjižnica to je razdoblje postalo iznimno zanimljivo za pokretanje različitih vrsta istraživanja o odnosu toga novog oblika knjižnica, zajednice u kojoj one djeluju i njihovih korisnika. Različitost tema koje su u ovom području bile obrađivane u zadnjih devet godina, najbolje je vidljiva upravo kroz mnogobrojna istraživanja i projekte pokrenute širom svijeta, koji u svom središtu imaju digitalne knjižnice.

Prva pokrenuta istraživanja bila su posvećena tehničkim i organizacijskim problemima oblikovanja digitalnih knjižnica, a ona poslije bila su orijentirana prema uspostavljanju novih oblika knjižničnih usluga potpomognutih najnovijom informacijskom tehnologijom dostupnom digitalnim knjižnicama, te razvoju posebnog odnosa digitalnih knjižnica prema svojim novim korisnicima i cijeloj društvenoj zajednici. O posljednja se dva segmenta u zadnje dvije godine vodi najviše računa, a čini se da će posebna pažnja u nastupajućim godinama biti posvećena upravo korisnicima, odnosno informacijskim potrebama koje izražavaju i njihovu zadovoljavanju preko usluga digitalnih knjižnica.

Da bi se uopće mogao uspostaviti usporedni odnos između potreba korisnika postojećih tradicionalnih knjižnica, te potreba budućih korisnika digitalnih knjižnica koje se nalaze u razvoju, potrebno je, dakle, s jedne strane imati korisnika s jasno izraženim informacijskim potrebama koje će biti zabilježene i istraživane, a s druge strane digitalne knjižnice odnosno knjižničara nove generacije, koji će svojim specijalističkim znanjem putem odgovarajućih knjižničnih usluga odgovoriti na te potrebe korisnika. Jedan od uvjeta za uspješno uspostavljanje ovog odnosa jest stupanj obrazovanja odnosno količina znanja i vještina koju svaka strana mora posjedovati i koju unosi u ovaj odnos. Sadašnja okolina u kojoj teče razmjena informacija između korisnika (upit) i knjižničara (odgovor), sve će više izgledati poput okoline planirane u digitalnim knjižnicama u kojoj su glavni medij komunikacije računalne mreže poput Interneta, te ona postaje sve složenijom i zahtjevnijom u usporedbi s prijašnjim oblicima informacijske okoline. Kvaliteta te nove informacijske okoline ovisit će, dakle, o novim tehnologijama i

znanjima knjižničara o njihovoj upotrebi koja im sada nedostaju i o kojima informacije često stižu od samih korisnika. Most između sadašnjih knjižnica i njihovih usluga, i digitalnih knjižnica i novih usluga bit će suradnja knjižničara i korisnika na izmjeni znanja i oblikovanju novih usluga upotrebom računalne tehnologije i softverskih aplikacija čije predstavnike vidimo u multimediji. Uspješnost takva modela razvoja već se vidjela u drugoj polovici ovog stoljeća postupnim uvođenjem računala u knjižnice i dodatnim obrazovanjem knjižničara i korisnika za njihovo korištenje, čime su postavljeni dobri temelji za daljnji razvoj usluga knjižnica.

NASTANAK NOVE INFORMACIJSKE OKOLINE

Promotrimo ukratko kako je došlo do promjena u razvoju knjižnica i stvaranju nove informacijske okoline, i koje su njezine glavne karakteristike.

Raščlambu razvoja možemo započeti polovicom ovoga stoljeća kada se, kao što je to vidljivo iz stručne literature s područja razvoja knjižničnih sustava, dogodio strelovit razvoj knjižnica. Prijelomni događaj koji je potaknuo mnoge promjene i unaprjeđenja, te zatim omogućio nastanak novih ideja i istraživanja povezanih s područjem knjižničarstva, jest uvođenje računala u pojedine segmente rada knjižnica.

Povijest upotrebe računala u knjižnicama prilično je opsežna i moguće ju je izravno povezati s unapređenjem različitih segmenata knjižničkog poslovanja kao što su npr. nabava građe ili njezina posudba. S porastom upotrebe računala pojavila se i povećana potreba za sve specifičnijim znanjem i vještinama koje su se odnosile na upotrebu računala za pojedine poslove u knjižnici. U vrijeme prvih elektromehaničkih sustava sredinom 20. stoljeća, bilo je teško očekivati od knjižničara da vlada svim vještinama i znanjima potrebnim za rad na tim, za današnje pojmove, vrlo primitivnim pomagalicama. Međutim, kako su se tijekom 60-ih godina pojavila prva mikroračunala koja su mogla na pravi način biti upotrijebljena u knjižnici, tako je polako rasla potreba i za spomenutim znanjem rukovanja tim strojevima. Karakteristika je tog vremena da su tadašnji računalni sustavi bili dostupni isključivo knjižničarima i da korisnici nisu imali nikakva dodira s njima. To znači da je korisnik zapravo bio u podređenu položaju u odnosu prema mogućnostima upotrebe računala kakve danas ima u modernim knjižnicama, te da je sav teret poznavanja takvih sustava u potrazi za odgovorom na korisnikov upit pao na leđa knjižničara. Budući da knjižničari nisu ni izdaleka mogli sami svladati sve potrebne vještine i znanja, morali su zatražiti pomoć stručnjaka računalnih znanosti. U takvoj situaciji količina znanja koju je jedan knjižničar trebao imati, uvelike je premašivala količinu znanja o pronalaženju informacija na istom području koju je imao korisnik. U razdoblju koje je potom uslijedilo, rad na jednostavnim tekstualnim terminalima tekao je uz naporno unošenje naredbi nužnih za postavljanje upita, čime je sav teret poznavanja tih sustava bio prebačen na knjižničara, a korisnik je očekivao isključivo rezultat svojeg informacijskoga zahtjeva.

Sljedeće je desetljeće donijelo niz bitnih promjena. Pojava prvih online sustava u 70-im godinama značila je početak razdoblja kada se dio tereta poznavanja sustava za pronalaženje korisniku relevantnih informacija prebacio na samog korisnika. Istina, u prvi se mah nije radilo o važnijem i većem udjelu korisničkog znanja potrebnog za pronalažanje informacija u novim sustavima, no taj se udio s vremenom povećavao kako su se prvi online sustavi razvijali i postajali dostupniji korisnicima. Od knjižničara se opet očekivalo da usvoji znanja potrebna za unos informacija o građi u online baze podataka, te da te iste informacije poslije uspješno pronađe ako korisnik postavi takav zahtjev. Očekivana razina znanja knjižničara podignuta je s poznavanja mjesnoga računalnog sustava na poznavanje online sustava za pristup, unos i pretraživanje informacija na udaljenom računalu. Korisnici u to vrijeme još uvijek nisu imali pristup online sustavima, kakav imaju danas, no čak i za ono vrijeme morali su posjedovati dosta znanja kako bi uspješno upotrijebili računalni sustav i oblikovali upit.

Taj je pomak u kvantitativnoj razini potrebnog znanja vrlo bitan jer je korisnik morao prijeći s isključivo misaonog modela pristupa informacijama putem knjižničkog kataloga na pismeni ili verbalni model izražavanja misli pri pretraživanju informacija u obliku jasno oblikovanih naredaba online sustavu ili iskazanog zahtjeva knjižničaru koji bi zatim obavio pretraživanje. Taj napredak koji je učinjen s korisničke strane, temelj je svih budućih koncepata offline i online pristupa računalnim sustavima koji su prisutni još i danas, bez obzira na pojavu grafičkih sučelja koja su započela sasvim novo razdoblje interakcije korisnika s računalnim sustavom. Potvrda potrebe za sve većim znanjima i vještinama korisnika o različitim računalnim sustavima povećala se s razvojem novih sustava i pojavom prvih pravih online kataloga (OPACa) 80-ih godina dostupnih putem tada još malo poznatog Interneta.

DIGITALNE KNJIŽNICE - NOVI ZAHTJEVI ZA ZNANJEM

Trend promjene udjela znanja knjižničara i korisnika potrebnog za pristup informacijama nastavio se i u ovom desetljeću kada su na scenu stupile digitalne knjižnice.

Tradicionalne knjižnice kakvima se i danas služimo, a poznavali smo ih i prije samo desetak ili više godina, velikim su dijelom promijenile svoje lice i način poslovanja upravo zahvaljujući računalima. Potpuno automatizirano poslovanje knjižnice te korisniku dostupni računalni katalozi putem lokalne mreže u knjižnici ili putem Interneta, jasno su obilježje promjena koje su tekle u zadnjih deset godina postojanja knjižnica. Osim automatiziranih tradicionalnih knjižnica koje svoje temelje grade na većinom papirnim fondovima, pojavili su se i razni novi oblici knjižnica, tzv. hibridne knjižnice koje uz papirni fond sadrže i raznovrsnu građu u elektroničkom formatu zapisa, npr. audiovizualnu građu na CD-ROM-ovima koju najčešće poznajemo pod skupnim nazivom multimedija. Takva vrsta knjižnica posjeduje raznovrsnu građu na cijelom nizu konvencionalnih i nekonvencionalnih medija koji s vremenom postaju

sve više konvencionalnima kako raste potreba za njihovom upotrebom i kako će sve veća količina građe koju knjižnica nabavlja biti dostupna na takvim medijima. Istodobno sve više knjižničnih usluga postaje dostupno korisniku putem knjižničnih računalnih sustava (katalozi, rezervacija, posudba, kontakt s knjižničarem). Time postaje jasno da knjižničar mora usvojiti dodatna znanja vezana uz obradu i upotrebu građe na konvencionalnim i nekonvencionalnim medijima te računalne komunikacije i u svojem se radu sve više oslanjati na računalo kao glavno pomoćno sredstvo za rad.

Najviša razina specijalističkih znanja bit će potrebna u radu u digitalnim knjižnicama, sada posljednjem obliku knjižnica, koji se razvio i koji je karakterističan za ovo desetljeće. Te su knjižnice svojom pojavom donijele nove tehničke i organizacijske pomake na području stvaranja fonda, ustanovljavanja novih usluga u elektroničkoj okolini i odgovaranju na informacijske zahtjeve korisnika.

Odnos digitalnih knjižnica prema osoblju knjižnica i znanjima koje bi ti knjižničari nove generacije morali imati, može se prilično točno evidentirati praćenjem i analizom objavljenih jedinica stručne literature. Budući da u Hrvatskoj još uvijek nema ni jedne digitalne knjižnice, ne može se u potpunosti istražiti koliko bi takva elektronička radna okolina imala utjecaja na sadašnje pravce obrazovanja knjižničara. Međutim, bez obzira na takvo stanje, knjižničarima se danas nude programi modernog obrazovanja uz primjenu informacijske tehnologije, koji će ih uspješno pripremiti za buduće zadaće koje se od njih očekuju i koje će upozoriti na potrebu doživotna usavršavanja, što će također biti potrebno.

Spomenuti odnos digitalne knjižnice i knjižničara može se vidjeti i kroz odabrani broj definicija digitalnih knjižnica u kojima se na različit način spominje tehnička podloga digitalnih knjižnica, izgradnja i upotreba fondova i, što je najvažnije, vrsta osoblja (knjižničara) koja predstavlja sastavni dio digitalne knjižnice.

Od mnoštva različitih, u literaturi objavljenih, definicija koje pokrivaju različite i ponekad suprotne aspekte organizacijske strukture digitalnih knjižnica, teško je izdvojiti jednu koja bi uspješno prikazala sve bitne karakteristike novih knjižnica vezano uz temu ovog rada. Pojedine definicije svoje žarište stavljaju na tehnički dio postojanja digitalnih knjižnica čime iz svojeg opsega nepravедno izbacuju sadržaj odnosno fondove, pa čak i korisnike. Druge se pak definicije oslanjaju isključivo na knjižnične službe i zaboravljaju na korisnike i tehničke temelje digitalnih knjižnica. Tih je primjera svakim danom sve više kako se digitalne knjižnice pojavljuju u različitim zemljama u kojima samo društvo ima drukčiji stav i utjecaj na njihov nastanak, te postavlja različite uvjete za njihov razvoj. Jedna od prihvatljivijih definicija koja nam može poslužiti u daljnjem toku ovog izlaganja, preuzeta je od Digital Library Federation i glasi:

“Digitalne knjižnice su organizacije koje nude izvore informacija uključujući specijalizirano osoblje čiji je zadatak izabrati, strukturirati, ponuditi pristup, interpretirati, distribuirati, očuvati

integritet i osigurati postojanost zbirke digitalnih radova kako bi bile dostupne određenoj zajednici ili skupini zajednica.”

Ova definicija jasno pokazuje nekoliko bitnih karakteristika koje je potrebno uzeti u obzir želi li se jasno pokazati što je zapravo digitalna knjižnica, koji su njezini najvažniji dijelovi, koji su njezini zadaci odnosno zadaci knjižničara, te upozoriti na zahtjeve koje postavlja prema zajednici, knjižničarima i korisnicima.

Početni i završni dio izabrane definicije pokazuju jasan odnos koji digitalne knjižnice žele imati prema zajednici u kojoj postoje, a taj je da su one nedvojbeno jedan od najvažnijih izvora informacija u bliskoj budućnosti u društvu. To je potrebno istaknuti zbog jednostavne činjenice da su računalne mreže, a to se napose odnosi na sve prisutniji Internet, duboko promijenile način razmišljanja današnjih korisnika knjižnica o tome što je to zapravo primarni izvor informacija. Zahvaljujući tome moći će se usmjeriti više pozornosti bitnih društvenih institucija na financiranje digitalnih knjižnica, a pogotovo na obrazovanje knjižničara i korisnika. Na obrazovanje knjižničara moramo obratiti posebnu pozornost jer se u svim planovima digitalnih knjižnica spominje specijalizirano osoblje, o čemu će viši biti riječi u nastavku ovog rada.

OBRAZOVANJE KNJIŽNIČARA

Obrazovanje se knjižničara i korisnika danas događa na nekoliko formalnih i neformalnih načina preko obrazovnih institucija društva i preko raznih drugih obrazovnih sadržaja u elektroničkom obliku, predstavljenih kroz multimedijske sadržaje na osobnim računalima i na Internetu. Budući da računalna tehnologija postaje općenito sve više standardnim pomagalom u radu, i računala su sve opremljenija dodacima za izvođenje sve složenijih softverskih aplikacija, među kojima su i one multimedijske, te aplikacije za pristup Internetu koje nam također mogu poslužiti u procesu obrazovanja. Tako su računala pripremljena za izravno uključivanje u obrazovni proces, bilo da se radi o formalnim društvenim institucijama ili samoobrazovanju, unaprijed pripremljenim obrazovnim materijalima.

Promatrajući upotrebu računala u knjižnici, ponovno se vraćamo na njihove najčešće korisnike: knjižničare i članove knjižnica. I jedni i drugi posjeduju predznanja određenog stupnja nužna za uspješno snalaženje u računalnoj okolini i pronalaženje informacija u već postojećim klasičnim tiskanim izvorima informacija. Tako korisnici pri dolasku u knjižnicu sa sobom donose znanja, vještine i, što je još važnije, prenose društvene obrasce ponašanja stečene u svakidašnjem životu, te takvim svojim ponašanjem i informacijskim potrebama mijenjanju dosadašnji knjižnični obrazac koji je uglavnom bio usmjeren k tiskanoj građi. Postavljaju i određene zahtjeve koji se sve više odnose na snalaženje u elektroničkoj okolini, na koje

knjižničari ponekad ne mogu adekvatno odgovoriti. Problem koji knjižničari u tom trenutku ne mogu riješiti, može odvratiti korisnika od novog dolaska u knjižnicu, a time knjižnica gubi određen broj korisnika.

Potvrdu sve većeg zanimanja korisnika za elektroničke izvore informacija kao što su računalni knjižnični katalogi, izvođenje multimedije ili pristup Internetu iz knjižnice u Zagrebu, možemo pronaći i u nekim dijelovima narodnih, ali i u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici koja je tek nedavno ponovno omogućila pristup online katalogu preko Interneta. Zanimanje koje korisnici pokazuju dolaskom u knjižnicu radi rada na računalima (npr. u Nacionalnu i sveučilišnu knjižnicu) može se usmjeriti k njihovim konkretnim prijedlozima i zahtjevima za poboljšanjem knjižničnih usluga, pri čemu je potrebno voditi računa o vrsti knjižnice i njezinoj funkciji u okolini u kojoj djeluje, kako bi se ponudili sadržaji koji će zadovoljiti zanimanje najvećeg dijela korisnika pojedine knjižnice. Da bi se to ostvarilo, knjižničari se moraju uključiti u programe dodatnog obrazovanja radi usvajanja novih znanja vezanih uz rad na računalu, a, prema potrebi, i za pripremu sadržaja u novim elektroničkim formatima zapisa kako bi se što spremnije uključili u nadolazeće promjene.

Ovdje se također postavlja pitanje tko može odrediti norme znanja koje knjižničar mora posjedovati u sve razvijenijoj informacijskoj okolini. To je, naime, ključno pitanje jer s jedne strane imamo korisnike koji često imaju vrlo visoke zahtjeve prema knjižničarima vezane uz rad na računalu i sadržaje koji ih zanimaju, i koji dolaze s visokom razinom predznanja rada na računalima, a s druge strane imamo knjižnice koje nastoje odgovoriti na korisnikov upit na temelju postojećeg znanja knjižničara, te moraju same uspostaviti nove kvalitativne norme usluga u elektroničkoj okolini, što ih već sada žele ponuditi svojim korisnicima. Preduvjet je za donošenje takvih normi vrednovanje njihova postojećega stručnoga knjižničarskog znanja koje im služi pri prikupljanju, odabiru, obradi, čuvanju i davanju informacija na upotrebu, a koje se potom može dodatno unaprijediti i transformirati uz pomoć nove informacijske tehnologije.

Premda se čini da su korisnici i knjižničari suprotstavljeni jedni drugima, prvi u nastojanjima da dođu to traženih informacija, a drugi u nastojanjima da odgovore na zahtjeve korisnika i istodobno time pokažu važnost svoje uloge društvenoj zajednici koja ih financira, najbolji se rezultati mogu postići međusobnom suradnjom i nadopunjavanjem postojećih znanja na obje strane kako bi se postigao zajednički cilj - dobro funkcioniranje knjižnice.

Dobar primjer utjecaja korisnika na knjižničare može se vidjeti u dječjim odjelima narodnih knjižnica (npr. Gradska knjižnica u Zagrebu) i Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici. U prvom slučaju mlađi korisnici svoju znatiželju za novim znanjem izražavaju upoznavanjem novih multimedijskih sadržaja (najčešće enciklopedija i igara) pripremljenih i prilagođenih njihovoj dobi. Tu činjenicu najbolje potvrđuje količina objavljenih sadržaja najvećih svjetskih proizvođača multimedije. Da bi korisnici bili zadovoljni, i knjižničar mora znati i moći

sudjelovati u radu s informacijskom tehnologijom. Ako knjižnica ne može financijskim, organizacijskim i ljudskim potencijalom pratiti zahtjeve svojih korisnika, oni se okreću drugim izvorima koji se sve češće pojavljuju i nude slične sadržaje, ali na komercijalnim temeljima (npr. Internet caffeei, multimedijски centri koji mogu biti dijelom knjižnica, a dijelom multimedijски centar - primjer helsinškoga multimedijskog centra u središtu grada). Ako pak knjižnica može pratiti zahtjeve svojih korisnika za neprestanim obnavljanjem sadržaja i unapređenjem usluga upotrebom računalne tehnologije, tada obje strane mogu puno naučiti jedna od druge formalnim ili manje formalnim kontaktima u kojima se s jedne strane iznosi ponuda knjižnice, a s druge iskustva korisnika. Knjižnice su ovdje u prednosti pred drugim ustanovama jer društvo prepoznaje knjižnice kao mjesta koja nude kvalitetne sadržaje i kojima je moguće boraviti duže vrijeme i neometano stjecati nova znanja i vještine uz pomoć obrazovanog knjižničara. Druga je velika prednost knjižnica u tome što knjižnice prihvaćaju svoje članove gotovo bezuvjetno, onakve kakvi korisnici zapravo jesu, omogućavaju im služenje svojom tiskanom i elektroničkom građom ne postavljajući posebne uvjete. Drugi se primjer odnosi na Nacionalnu i sveučilišnu knjižnicu u kojoj je dio računala ustupljen korisnicima za pristup Internetu, što dobrim dijelom onemogućuje normalan rad knjižničarima u lokalnoj računalnoj mreži knjižnice, ali istodobno pokazuje da knjižnica odgovara na zahtjeve korisnika.

Temeljni problem koji se može uočiti u ovakvim razmatranjima jest i djelomičan strah knjižničara pred naglim promjenama i sve većim udjelom informacijske tehnologije u njihovu svakodnevnom radu. Prijelazno razdoblje između tradicionalnih knjižnica i digitalnih knjižnica ostavlja im ipak dovoljno prostora da preoblikuju svoju dosadašnju ulogu čuvara znanja, koja u nekim interpretacijama može poprimiti i negativan kontekst prijelaza u nešto novo. Da bi se izbjegla moguća ponovna stereotipna kategorizacija knjižničara i njihove uloge u društvu, potrebno je razviti suradnju s korisnicima jer oni određuju trendove i svojim željama i potrebama utječu na proizvođače hardvera i softvera. Zbog masovnosti produkcije elektroničkih sadržaja dostupnih na CD-u ili Internetu, u prvi plan ponovno izbija odabir kvalitetna sadržaja, u čemu knjižničari mogu ponovno imati povlašten položaj ako se sami izbere za nj. Da bi im to pošlo za rukom, knjižničari, prema N. Mooreu, istodobno moraju biti:

- stvaratelji: oni koji stvaraju nove sadržaje i usluge
- skupljači: oni koji prikupljaju informacije radi njihove moguće upotrebe - oni posjeduju sve tradicionalne vještine
- komunikatori: daju informacije korisnicima ili im pomažu u njihovu pronalaženju
- konsolidatori: oni koji sve aktivnosti predstavljaju svojim krovnim institucijama koje ih financiraju.

Osvrnimo se na trenutak na važnu ulogu stvaratelja sadržaja. S obzirom na napredak u razvoju softvera za priređivanje elektroničkih sadržaja i na trenutne trendove u računalnoj industriji, možemo ustvrditi da danas (uz još uvijek najzastupljenija tradicionalna papirna izdanja) postoje dva glavna nova načina/medija za predstavljanje sadržaja. To su: World Wide Web i

multimedijske aplikacije za osobna računala: Ta dva medija pokazuju najbrži trend rasta s gledišta produkcijske količine i financijskog udjela na tržištu, a vrlo su pogodna za upotrebu u obrazovnom procesu samih knjižničara i njihovih korisnika.

Mišljenja su u stručnoj literaturi o ulozi knjižničara u pripremanju takvih sadržaja podijeljena, najviše zbog toga što se postavlja pitanje: kako knjižničari u sadašnjem trenutku, uz svoj svakodnevni posao, mogu sudjelovati u dodatnu poslu vezanom uz nove medije? Sadašnji trend razvoja digitalnih knjižnica, međutim, nameće tu nužnost sudjelovanja knjižničara u izradi navedenih sadržaja, barem kada je riječ o informacijama o samoj knjižnici, njezinu ustroju, fondovima i uslugama. Prikladan oblik kojim bi takve zamisli mogle biti ostvarene, jest multimedija koja općenito postaje sve zastupljenijim oblikom predstavljanja sadržaja u svijetu jer ujedinjuje tehnički raznovrstan sadržaj i interaktivnost komunikacije s korisnikom.

Primjer kako se multimedijski sadržaji mogu pravilno iskoristiti, možemo pronaći u pojedinim zagrebačkim umjetničkim galerijama i muzejima koji su za svoje potrebe razvili multimedijske aplikacije kojima na interaktivan način predstavljaju svoje ustanove i izložbe, a nešto su od toga objavili i na Internetu. Zbog nemogućnosti samostalne izrade tih sadržaja, izvedbeni je dio prepušten vanjskim suradnicima i tvrtkama, ali uz obvezno sudjelovanje osoblja u odabiru sadržaja i konačnoj ocjeni izvedbe. S obzirom na ovaj primjer, knjižnice još uvijek rijetko posežu za takvim rješenjima.

Problemi koji se pritom javljaju mogu se svesti na:

- nedovoljnu opremljenost knjižnica računalnom opremom
- nepostojanje veze knjižnica na Internet
- nedostatak softvera za izradu multimedijskih sadržaja i sadržaja za objavu na World Wide Webu
- nedovoljni ljudski potencijal koji se može svaki dan angažirati na izradi takvih sadržaja
- nedovoljna informiranost knjižničara o mogućnostima koje nude multimedija i Internet
- nedovoljno obrazovanje knjižničara za upotrebu informacijske tehnologije
- nedovoljna financijska sredstva za nabavu računala, softvera i obrazovanje.
- nedovoljna financijska sredstva za angažiranje vanjskih suradnika i tvrtki na izradi elektroničkih sadržaja.

I knjižnicama bi takav model izrade sadržaja i promocije vlastitih usluga i mogućnosti mogao poslužiti jer se ponekad, možda i potpuno neopravdano, stječe dojam da knjižnice troše previše vremena na predstavljanje već poznatih i dobro razvijenih usluga, a ne posvećuju dovoljno vremena stvaranju novih usluga u skladu s novim idejama i zahtjevima korisnika koji često dolaze u knjižnicu s većim predznanjem o pojedinim temama koje su im već *apriori* dostupne bilo putem multimedije na CD ROM-ovima ili preko Interneta. Tako korisnici koji su u svojem svakodnevnom radu naučili upotrebljavati multimediju i Internet, očekuju sličnu vrstu usluge

i u svojim knjižnicama. Ako knjižnice nisu uspješne u ponudi takvih sadržaja, postoji stvarna mogućnost da će se korisnici početi okretati nekim drugim ustanovama, te time narušiti i ulogu knjižnica u društvu.

Digitalne su knjižnice na tom području, u usporedbi s tradicionalnim automatiziranim knjižnicama, u velikoj prednosti zbog nekoliko razloga:

- osnovna okolina u kojoj digitalne knjižnice djeluju jest Internet
- digitalne knjižnice zbog svog načina rada imaju primjerenu računalnu opremu
- digitalne knjižnice posjeduju adekvatni softver ili se taj softver izrađuje
- digitalne knjižnice imaju odgovarajuće obrazovane kadrove
- knjižničari su u takvoj radnoj okolini bolje informirani o napretku informacijske tehnologije
- digitalne knjižnice u ovom trenutku imaju razmjerno sigurne izvore financiranja u okviru nacionalnih i znanstvenih projekata.

PRIJELAZNO RAZDOBLJE

Sva ova razmišljanja upućuju na nužnost prilagodbe promjenama u prijelaznom razdoblju koje se nalazi pred knjižničarima u Hrvatskoj. Sažeto promatrano, od knjižničara se očekuje da:

- iskoriste osnovne informacijske vještine koje posjeduju i da steknu nove
- pobliže se upoznaju s bitnim postupcima novih oblika organizacije informacija
- usredotoče svoje napore na potrebe korisnika
- sklope strateška partnerstva
- pospješuju nove promjene
- redefiniraju svoju ulogu.

Zbog nepostojanja digitalnih knjižnica, knjižničarima u Hrvatskoj ostaje dovoljno vremena za kvalitetnu pripremu za prelazak u nove okvire rada.

Prvi korak k promjeni može biti istraživanje koje bi odredilo potrebe za dodatnim upoznavanjem s informacijskom tehnologijom, te pokazalo u kojem ih vremenskom razdoblju knjižničari mogu svladati. Pritom je potrebno izbjeći zamku postavljanja računala u središte zanimanja i orijentirati se na stvaranje sadržaja i usluga uz pomoć informacijske tehnologije. U drugom bi se koraku morala definirati očekivanja društva prema knjižničarima o obzirom na nove tehnologije. Opasnost na koju knjižničari često upozoravaju jest mogućnost da se korisnik sam služi informacijskom okolinom, zbog čega knjižničar u konačnici gubi posao. No da to nije tako možemo se uvjeriti gotovo svakodnevno u situacijama u kojima se korisnik nalazi pred prevelikom količinom informacija koju sam ne može niti organizirati niti obraditi za

svoje potrebe. Tu obrazovani knjižničar može pokazati učinkovitost u stvaranju, organizaciji i obradi informacija, te pripremi za pristup tim informacijama putem računalnih mreža. Tehnička strana ostala bi i dalje u domeni računalnih stručnjaka i time se knjižničari ne bi bavili. Drugi je razlog rastuća složenost digitalnih knjižnica, koja uključuje pretraživanje teksta, funkcionalnost hiperteksta, multimediju i interaktivna sučelja. Da bi digitalne knjižnice bile kvalitetno korištene potrebno je provesti velik broj istraživanja korisnika o tome na koji će način pojedini segmenti digitalnih knjižnica biti najbolje iskorišteni, a tu knjižničari također imaju iskustva. Knjižničarima su potrebni korisnici koji svojim različitim kulturnim iskustvima pomažu razvoju usluga, a time i digitalnih knjižnica. Bez obzira na to što se pri spominjanju digitalnih knjižnica često misli i podrazumijeva globalna informacijska infrastruktura, jasno je da se najveći dio razvoja pojedinih digitalnih knjižnica događa na mjesnoj razini i tu su rezultati istraživanja korisnika neprocjenjivi.

ZAKLJUČAK

Kao zaključak možemo upotrijebiti razmišljanja američkog autora Petera Younga koji se u svojem članku *Librarianship: A Changing Profession* osvrnuo na najbitnije karakteristike sadašnjeg i budućeg knjižničarstva promatrajući tako širi kontekst o kojem je ovdje tek djelomično bilo riječi.

Peter Young uočava najbitnije karakteristike na području prikupljanja, obrade i davanja na upotrebu informacija te ih uspoređuje s erom u kojoj su dominirala papirna tiskana izdanja i promjenama koje donosi informatička računalna okolina. Za njega je novo razdoblje prodora računala u segment knjižnica nešto prolazno, nestalno, fargmentirano, decentralizirano i nejasno. Utjecaj računala i novih korisnika promatra u sferi ekonomije, kulture i društva općenito, što je ujedno i najvažnija okolina koja utječe na rad knjižnica i o kojoj općenito ovisi njihovo daljnje postojanje. Model kojim je popratio uočene promjene pokazuje dva svijeta - svijet modernih knjižnica koje se temelje na papirnoj tehnologiji, i postmodernih knjižnica koje negdje već jesu ili će tek postati stvarne. Pritom ističe tržišnu komponentu koja će postati dominantna u vrlo bliskoj budućnosti, a kojoj se knjižnice također moraju prilagoditi. Njegov je zaključak da snažna integracija elektroničkih medija u svakodnevnom radu mijenja cijeli niz elemenata rada u postojećim knjižnicama koje su sve više prisiljene slijediti i preuzimati promijenjene kulturne obrasce društva u kojem djeluju, a koje se trenutno kreće k svojoj informacijskoj fazi. Tako se knjižnice stavljaju u položaj prijelaza između modernog i postmodernog obrasca knjižničarstva čije su glavne karakteristike:

MODERNE KNJIŽNICE

fiksno, trajno, formatirane zbirke tekstova

statični knjižnični objekti s fiksiranim policama

jednolični izvori, citati, reference

usluge individualnim korisnicima

standardne referentne službe

davanje usluge od strane profesionalaca

lokalne trajne zbirke

centralizirane zbirke i usluge

hijerarhijski organizirane strukture

specijalizacija disciplina

generičke korisničke usluge

nabava formalnih publikacija

POSTMODERNE KNJIŽNICE

nestalni, kratkotrajni multimedijски izvori

slobodni, prilagodljivi i virtualni informacijski prostori

prilagođene bilješke/kratkotrajni radovi

usluge prilagođene suradničkim skupinama

analiza i savjetovanje prilagođeno pojedincu

davanje složenih usluga

holistički, složeni mrežni sustavi

distribuirani, decentralizirani globalni pristup

kolegijalni odnosi

inter-, multi-, višedisciplinarne studije

relevantne usluge specifične za korisnika i njegove potrebe

integracija neformalnog s formalnim

To su tek neke od promjena obrasca koji će imati podjednak utjecaj na knjižnice, na same korisnike ali i na sve druge institucije u društvu čiji rad ovisi o kvaliteti informacija. Knjižničari koji budu osposobljeni za rad naći će se u okolini digitalnih informacija posredovanih isključivo putem računala, dakle, neformalnoj, interaktivnoj sredini subjektivnih iskustava i multimedije. Da bi se to moglo ostvariti, bit će potrebni razni potencijali, usluge, objekti, korisnici, posebno ljudski potencijali i vještine tako dobro poznate struci knjižničara, te ih motivirati za postizanje veće učinkovitosti u stvaranju znanja i pristupu informacijama.

LITERATURA

- Rowley, Jennifer. Towards a methodology for the design of multimedia public access interfaces. // *Journal of the American Society for Information Science* 24,3(1998), 155-166.
- Savolainen, Reijo. Use studies of electronic networks: a review of empirical research approaches and challenges for their development. // *Journal of Documentation* 54,3(1998), 332-352.
- Ward, Sandra. Information professionals for the next millenium. // *Journal of the American Society for Information Science* 25,4(1999), 239-247.
- Wilson, T.D. Redesigning the university library in the digital age. // *Journal of Documentation* 54,1(1998), 15-27.
- Young, Peter R. Librarianship: a changing profession. // *Books, bricks and bytes: libraries in the twenty-first century*. New Brunswick; London: Transaction publishers, 1998. Str. 103-127.